

ՆԱԽԱԿ ԽԱՐԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 16 հոկտեմբերի

Շատ անգամ ձեր պատուական լրագրի ամենալավ և ազդու յօդուածները նուրբել էք չքաւոր աշակերտներին, առաջարկելով հասարակութեանը դանազան միջոցներ, որոնցով միայն կարելի է քիչ թէ շատ ապահովացնել նրանց անհախաձեցի և միանգամայն անտանելի դրութիւնը: Բայց դժբախտաբար այդ ազդու յօդուածները համարեալ ոչ մի անգամ արձագանք չը գտան Թիֆլիսի հասարակութեան մէջ: Անցեալ տարի, երբ պ. Տ. Նաւասարդեանց մի յօդուածում, որ տպւած էր ձեր լրագրի էջերում, առաջարկեց հասարակութեանը հիմնել Թիֆլիսում մի ճաշարան չքաւոր աշակերտներին էժան գնով ճաշ տալու համար, հասարակութիւնը խից իր աւականները և չուզեց մի խօսք անգամ լսել այդ բարենպաստակ առաջարկութեան մասին: Յետոյ էլի դուք նորից բարձրացրիք այս ճաշարանի հարցը, բայց հասարակութիւնը էլ իր սովորական անտարբերութեամբ և լռութեամբ պատասխանեց ձեր վերանորոգած հարցին: Եւ բէկ «Մշակի» № 191 մէջ էլի յիշեցրել էիք Թիֆլիսի հասարակութեանը այն, որ արդէն շատ անգամ կրկնել էք, լանհրաժեշտ է հիմնել մի հաստատ, մշտական բարեգործական ընկերութիւն, որի նպատակը լինէր օգնութիւն հասցնել ուսում առնող չքաւոր աշակերտներին: Արդե՞ք այս անգամ ինչպէս պէտք է վերաբերվի այս հարցին Թիֆլիսի պատեւելի հասարակութիւնը:

Այժմ դառնում եմ դէպի ձեզ, Թիֆլիսում ուսում առնող օտարաքաղաքացի չքաւոր աշակերտների ծնողներ: Ձեք որ «Մշակի» գրածները դուք էլ էք կարդում: Եթէ «Մշակի» գրածներին չէք հաւատում միայն այն պատճառով, որ ձեր որդիքը չեն յայտնում ձեզ իրանց դրութիւնը, չեն ուզում ձեզ անհանգիստ անել և մտաւանջութեան մէջ զգել: Ձեք, հաւատացէ՛ք, պարոններ, որ «Մշակի» գրածները այստեղի չքաւոր աշակերտների մասին կէտ առ կէտ ուղիղ են և ոչ միւրը չափազանցութեան չէ հասցրած, այլ, ընդհակառակն, դեռ շատ բան ձեր որդւոց դրութեան մասին մնում է ձեզ անյայտ: Ձեր որդիքը շատ անգամ, փող չը գտնելով, իրանց գրպանի մի քանի կոպէկով գնում են մէկ ֆոնտ ցամաք հաց, կամ մի կտոր պանիր էլ հետը, և այսպէս են ճաշում ամբողջ շաբաթներ: Դմանք ամիսներով չայի, տաք կերակրի երես չեն տեսնում: Ընկեր տաք սենեակի և շորի կարօտ են: Իւրաքանչիւր անգամ, երբ ուսուցիչը մի նոր գիրք է ասում գնելու, նրանց սրտից լսելի են, որ դուրս են գալիս, «չուսահատութիւն» է, որի մէջ նրանք ընկնում են, այսպիսի կեանք վարելիս: Այդ չքաւորների համարեալ երեք քառորդ մասը միշտ պարտքերով են ապրում և շատ անգամ, յայտնի բան է, պարտքերը չեն վճարում: Եւ դիտէ՛ք ում պարտքերը չեն վճարում—էլի իրանց նման չքաւորներին, որովհետեւ հարուստը չքաւորին պարտք չէ տալիս: Եթէ մի առ մի նկարագրէի այստեղի չքաւոր աշակերտների կեանքը, որին ես ինքս ականատես եմ, գուցէ շատ ծնողների սրտերը վրդովեցնէի: Ուստի այսքանը ես բաւական եմ համարում, որ դուք, Թիֆլիսում ուսում առնող չքաւորների ծնողներ, հաւատաք, որ ձեր որդիքը արդարեւ դեռ իրանց մատաղ հասակում անյաղձելի արգելքների դէմ են միշտ պատերազմում: Եթէ այսպէս շատ երկար շարունակվի՝ էլ ինչ յոյս կարելի է դնել նրանց ապագայ ոյժերի...:

Եթէ այս բոլորը այսպէս է և ձեր որդիքն են այստեղ փչանում, զոնէ դուք էլ անտարբեր մի մնացէ՛ք, հոգացէ՛ք դուք էլ ձեր կարեաց չափ մի բարեգործական ընկերութիւն հիմնելու մասին:

Սիմ. Տէր-Վրդեթեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Հոկտեմբերի 20-ին, երեքշաբթի, վաղ առաւօտեան կրակ յայտնվեցաւ Սարաջիկի տանը որ գտնվում է Գլոբոսայա փողոցի վրա, Արթուր Նու գալլէթային կից: Այրվում էր կտուրը: Հրաշէջ վարչութիւնը շուտով հանգրեց կրակը, եթէ ոչ հոգեհոգ սպառնում էր հարեան տներին: Ուշադրութիւն ենք դարձնում ում հարկն է, այն անձոնքի երեւոյթի վրա, որ պ. Սարաջիկի տան կտուրի տակ գտնվում էր մի տեսակ պահեստ

ամեն տեսակ հին և դիւրավառ նիւթերի, օրի-նակ, փալատներ, թղթեր, ձիւղեր, կարտոններ և ասում են մինչև անգամ նաւթ, Բացի սորանից Սարաջիկի տունը այնպէս անճոռնի և ամեն օրէնքներին հակառակ է շինված, որ եթէ այն տան մէջ մի անգամ կրակ ընկաւ, այլ ես փրկութիւն չը կայ ոչ նոյն իսկ այդ տան համար, ոչ էլ հարեան տներին: Բոլոր բաղձոնները և սանդուխտները այդ տան մէջ փայտից են շինված և տան մէջ միայն մի մուտք կայ: Գաւթիքը նեղ է և ջուր չունի: Յոյս ունենք որ պօլիցիական և քաղաքային վարչութիւնները կը ստիպեն պ. Սարաջիկին, որ անպիսի գոմար է դործ դնում նոր տներ շինելու վրա, փոխել իր հին տան մէջ բոլոր բաղձոնները և սանդուխտները և փայտը փոխարինել երկաթով կամ քարով:

Հոկտեմբերի 20-ին կայացաւ Թիֆլիսի ժողովարանում մեր քաղաքի Գլխավորային չքաւոր աշակերտների օգտին կոնցերտը: Ահագին զանլի-ճը լի էր բազմութեամբ: Պ. պ. Ալիխանով և Կորգանով անհայտ, երկու պիանսի վրա, Լիս-բէրգից փոխարկված Վէբերի մի պիէսա: Օրիորդ Իվանովսկայա երգեց, նրա ձայնը թէ և ընդարձակ չէ, բայց դուրեկան է: Օրիորդ Գարագա-չեան կարգաց երկու բանաստեղծութիւններ հայերէն լեզուով, իսկ պ. պ. Օպօլինին և Տը-խօրէվսկին կարգաց բանաստեղծութիւններ ուսուցին լեզուով: Պ. Ալաւան չը մասնակցեց կոնցերտին տկարութեան պատճառով: Տիկին Շիլդօլսկայա անհայտ Բուրնշտայնի մի տրիօ պ. պ. Տօրիանիի և Թուշմալովի հետ:

Մեզ հաղորդում են Ղազարի գաւառի Կօթի գիւղից, որ երկրորդ ամիսն է որ նշանակվել է այդ գաւառում մի նոր պրիստով և այդ ժամանակից սկսած վերջ դրվեցաւ գաւառում գործութիւններին, աւագակութիւններին և մարդասպանութիւններին, որոնք առաջ սաստիկ յաճախ էին կրկնվում: Ղազարի բոլոր գիւղերում, Յանկայի է, աւելացնում է թղթակիցը, որ մեր նոր պաշտօնեան երկար մնայ իր պաշտօնի մէջ և մի որ և է մատուցելու չանեն նրա դէմ, ինչպէս սովորութիւն ունեն բոլոր կովկասցիները ամենապատեւական պաշտօնեաներին իրանց տեղից հեռացնելու նպատակով: Նոյն թղթակիցը հաղորդում է մեզ և այն, որ Կօթի գիւղում երևացել է մի անյայտ հիւանդութիւն, որ շատ զոհեր է տանում բնակիչներին: Այդ ցաւը դրանով է սկսվում, որ մարմնի վրա յայտնվում է սիւսոց, որ քոր է գալիս, և որի տեղի վրա երեք օրից յետոյ յայտնվում վերք: Այդ վերքն է որ և սպանում է մարդուն:

Յայտնի խաղաղի ճանապարհորդ և հեղինակ Թիֆլիսի Կարա Սերէնա, որ մի քանի տարի սը-րանից առաջ Թիֆլիսում է եղել, այս օրերս նորից հասել է մեր քաղաքը: Նա հրատարակում է իր գրութեանը Կովկասի վրա «Tour du Monde» ֆրանսիական ամսագրի մէջ: Տիկինը հետաքրքրվել է շատ պ. Քիւրքեմանի Անիի աւերակների ֆոտոգրաֆիաներով և դիտարկութիւն ունի գետեղել այդ լուսանկարներից մի քանիսն իր աշխատանքի մէջ: Տիկինը մեր ներկայութեամբ նայեց պ. Քիւրքեմանի աշխատութիւնները և հիացած էր հայոց հին ճարտարապետութեամբ: Նրա կարծիքով այդ ֆոտոգրաֆիաները մի գիւտ են գիտութեան համար: Տ. Սերէնա դիտարկութիւն ունի ճանապարհորդել Կովկասում:

Ստացվեցաւ խմբագրութեան մէջ № 43 Վիէն-նայի «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի: Այդ համարի մէջ խմբագրութիւնը յայտնում է որ լրագրին կրկին թոյլ է տուած մուտքը Թիւրքիայի մէջ միայն դիպլոմատական ներկայացուցիչներին, իսկ մնացած բաժանորդներին դարձեալ չէ թոյլ տուած: Լրագիրը դարձանում է թէ այդ արգել-ման պատճառով Կ. Պօլսի հայ հարուստները այլ եւս չեն կամենում գրվել հայոց օրգանին, կարծես թէ լրագրի նպատակն է որ իրանք հայերը կարգան նրան: Թող հայերը միայն դը-րամական միջոցներ տան, թէ կող իրանք միջոց չունենան կարող լինել, ասում է «Ժուր-նալ դ'Օրիան» լրագիրը, որովհետեւ հայոց ինդրի պաշտպանները նշանակութիւն ունի Եւրոպայի համար, որ պէտք է կարգաւ և ծանօթանայ հայերի պահանջներին հետ: Միթէ Կ. Պօլսի հա-

յերը չեն հասկացել մինչև այժմ որ կարող են ներթափան միջոցներ տալ Վիէննայի ֆրանսիա-կան լրագրին, բայց փոյթ չէ որ իրանք միջոց չեն ունենայ կարողաւ թերթը:

Շաբաթ օր, հոկտեմբերի 24-ին վրաց լեզուի Ս. Պետրբուրգի համալսարանի նախկին պրո-ֆէսոր պ. Չուբինով կարդաւ է Արթուր Նու թատրոնում մի դասախօսութիւն ուսուցիչն է-րուով:

«Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի № 43 մէջ վեր-ջացաւ Գրիգոր Արթուր Նու դասախօսութեան տպագրութիւնը: Այժմ այդ դասախօսութիւնը կը հրատարակվի առանձին բրօշուրայով, ֆրան-սերէն լեզուով: Նոյն համարում տպւած է ու-շադրութեան արժանի մի թղթակցութիւն հա-յոց ինդրի մասին, որի հետ մենք կը ծանօ-թացենք մեր ընթերցողներին մեր հետեւալ համարներէ մինում:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

Թիւրքաց Հայաստանի մէջ, շարունակում է «Навкэз» լրագրի յօդուածագիրը, ան-իշխանութիւնը կատարեալ է և ահա դրա ապացոյցները: Պատերազմի ժամանակ զին-ւորների և ձիաների մատակարարութիւնը կատարվում էր բնակիչների հաշւով և այդ ժամանակ բնակիչներին ստացականներ էին տրվում, որոնց ներկայացնելուց յետոյ վը-ճոված էր ստացականների համեմատ փոք-րացնել տասանորդի հարկը: Բայց այժմ տե-ղական վարչութիւնները բոլորովին չեն ըն-դունում այդ ստացականները: Պատերազմի ժամանակ Բայազէթի մօտ քիւրդերը կո-ղոպտել էին սայլերով հաց և սայլերի մէջ լծված եզները: Այժմ իշխանութիւնը այդ հացը տանող հայերից ուժով կրկնակի վարձ է պահանջում: Պատերազմի ժամանակ կա-մաւոր տուրք էր վերցնվում 10—20 պիաստր այն պայմանով, որ այդ տուրքը յետոյ հան-վի զինուորական ծառայութեանց ազատ լինելու համար հարկից: Մի և նոյն ժամա-նակ վերջին հարկն էլ մի տարի առաջ էր վերցրած և ստացականներ են տուած, վերց-րած էր նոյնպէս արօտատեղիների հարկը: Այժմ իշխանութիւնը այդ բոլորը նորից պահանջում է: Նոյնն է պատահել և միւս պարտականութիւնների հետ, որոնք դրված են բնակիչների վրա պատերազմի ժամանակ: Օրինակ բնակիչների արած ծախսերը եկւոր մահմետականներին պահելու համար, մես-դիր-տէհարար առանձին հարկը և այլ դը-րանց նմանները այժմ մնում են առանց խոստացած վարձատրութեան: Անշարժ կա-քից վերցնվող հարկը ստացվում է կամա-յական գնահատութեան համեմատ և զը-նահատութիւնը իսկականից միշտ աւելի է լինում: Ձինուորական ծառայութեանց ա-զատ լինելու համար հարկը օրէնքի հակա-ռակ վերցնվում է 15 տարեկանից փոքրե-րից և 60 տարեկան ծերերից: Նոյնպէս օրէնքի հակառակ բահրայի հացները բնա-կիչներին հաշւով է կատարվում: 1876 թուա-կանից ապառիկներ են պահանջվում և վարչութիւնը մթերքներ չէ ընդունում, այլ դրամով նրանց կրկնակի գինն է պահան-ջում: Այնուհետեւ թուում են քիւրդերի, չիւքեզների և միւս վայրենիների անգթու-թիւնները և շարագործութիւնները:

Նոյն «Journal d'Orient» լրագրին հա-ղորդում են Բիթլիսից, որ շատ հայեր կա-լանաւորված են երեւակայական դաւադրու-թիւններին մասնակցելու համար: Հարկերը հաւաքվում են աններկի անգթութիւններ-րով և անիրաւութեամբ հին ցուցակների

համեմատ, ի նկատի չառնելով ազգաբնա-կութեան փոքրամասնը: Ճանապարհորդներին ամենայն օր կողոպտում են և իշխանու-թիւնը անտարբեր է մնում:

Մուշից էլ այդպիսի դանդաղներ են ստաց-վում: Պօզլան ցեղի քիւրդերը երկու ան-գամ յարձակվել են հայոց սուրբ կարապետ վանքի վրա: Աւագակների երեք խմբեր Սէյիջի, Օսմանի և Արդուլայի առաջնոր-դութեամբ փչացրին վանքապատկան դաշ-տերը, փախցրին անասունների մի մասը և երկրագործական գործիքները: Վարդապետ-ները և զիւղացիները տանջանքների են-թարկվեցան:

Քիւրդերով շրջապատված Մօզլան, Կե-նուս, Սօսուէ և Պերնաշէն կայմակաճու-թիւնների հայերի դրութիւնը ամենախա-ւար գոյներով է նկարագրված: Ամբողջ վի-լայետի մէջ հարկերը հաւաքվում են զին-ւորների օգնութեամբ անյսելի անգթու-թեամբ:

Միւրա-բէյի որդի երեւելի քիւրդ Մուս-սա-բէյ, որ մի Գարոցի հային սպանելու և միւսին վիրաւորելու համար բանտարկված էր, այժմ ազատված է բանտից և վարչա-կան պաշտօն է ստացել: Իսկ նրա հայրը Բիթլիսի Ճանապարհների տեսուչ է նշա-նակված: Այդ բովանդակութեան նամակ-ներ վրդովեցուցիչ տեղեկութիւններով ստաց-ված են Վիէննայի լրագրի խմբագրատանը Գիւրբեքլից, Հաջինից, Ալիպօօից, Շաբի-նից, Գօրիզիսարից (Սիվաս), Կեզից, Կար-պուտից, Բիլէջիկից, Ալաշկերտից, Վանից, Բաշկալէից, Էրզրումից և այլն:

Որպէս զի Բերլինի զաշնագրի հիման վրա օգնեն Թիւրքաց հայերի այդ ողբալի դրու-թեանը, մեծ պետութիւնների ներկայացու-ցիչները, ինչպէս հաղորդում է «Journal d'Orient» լրագիրը, համաձայնվել են հե-տեւալ գլխաւոր վերանորոգութիւնների վի-րաբերութեամբ:

Անհրաժեշտ է համարված հայերով բնա-կեցրած նահանգների մէջ հայ գլխաւոր-նահանգապետներ նշանակել առաջուց որոշ-ված ժամանակամիջոցով, 6 կամ 7 տարուց ոչ պակաս և նրանց միջոց տալ կանոնաւո-րապէս իրագործել նրանց յանձնված նախա-գիծը: Մշտաբնակ ազգաբնակութեան ապա-հովութիւնը պահպանելու համար քիւրդե-րի ասպատակութիւններից առաջարկվում է տեղական բնակիչներից, թէ քրիստոնեայ և թէ մահմետական, ժանդարմների զօրաբա-ժիններ կազմել, այն պայմանով, որ գլխա-ւորահանգապետը իրաւունք ունենայ այդ զօրաբաժինների հրամանատարներին նշա-նակելու: Նոյն նպատակի համար ան-հրաժեշտ է համարվում մասամբ ենթա-կիլ գլխաւորահանգապետի իշխանութեանը սուլթանի գունդերի հրամանատարներին:

Այնպէս է, որ այդ միջոցի աջողութիւնը գլխաւորապէս կախումն կունենայ գլխաւոր-նահանգապետի անձնաւորութեանց և այդ պատճառով պետութիւնների ներկայացու-ցիչները պէտք է ազդեցութիւն ունենան նրա ընտրելու ժամանակ: Բացի քիւրդերի ասպատակութիւններից և կողոպտութիւնից Թիւրքահայաստան հայերը տանջվում են իշխանութեան ստորին գործակատարների կա-մայականութեանց և ահա մի կողմից բնակիչ-ների և միւս կողմից իշխանութեան դանա-զան գործակատարների, սկսելով կալվածից մինչև կայմակաճը և վրդեպարիքը: Եւ րարբերութիւնները կանոնաւորելու համար, առաջարկվում է դատարանի արդարացի կազմակերպութիւն: Այժմ դատարանաւ-կան իշխանութիւնը վարչական մէջիների անգամների ձեռքին է, որոնք ոչ թէ մի-

այն խառնվում են վարչական գործերի մէջ, այլ և կապով վերցնում են զանազան հարկերի և տուրքերի հաւաքելը:

Ինչպէս որ քաղաքակրթված երկրներին մէջ լինում է, նոյնպէս և այստեղ անհրաժեշտ է վարչական և դատաստանական իշխանութիւնները բաժանել միմեանցից:

Բ. Գրան եւրոպացի խորհրդատուները դատաստանական կանոնադրութիւն կազմելու համար առաջարկում են մի յանձնաժողով նշանակել մասնագէտներից, որոնց թւում լինեն և եւրոպացիներ, որոնք սկզբից դատաստանական բարձր հիմնարկութիւնների անդամներ կը լինեն և օրինակ կը տան դատաստանական գործեր վարելու համար:

Հարկերը կանոնադրելու և Ասիական թիւրքիայի մէջ հարկերը հաւաքելու ժամանակ սովորական զեղծումների առջնաձեւում համար պահանջվում է մարջնազատ դարձնել կանոնադր, այսինքն դրամական հոյակեր տուրք, որի քանակութիւնը պէտք է հոգիների չափի և հոգի յատկութեան համեմատ լինի: Մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչներ կարծիքով, բնակիչներից ստացվող պետական բոլոր տուրքերը երկու կարգի պէտք է բաժանվին: մաքսային տուրքերը և աղի հարկը պէտք է ծառայեն պետական ընդհանուր պէտքերի համար և այնուհետև մնացած եկամուտները պէտք է ծառայեն տեղական վարչական և դատաստանական պէտքերին: Մնացորդի մի մասը դարձնել տեղական պէտքերի համար հարկաւոր է գործածել, միւս մասը Կ. Պոլիս ուղարկել: Հարկերը հաւաքելու և նրանց տեղական պէտքերին ծառայեցնելու համար երկու հարկաւոր կը լինեն տեղական հիմնարկութիւններ:

Ի հարկէ վերանորոգութիւնների այսպիսի հարեանցի նախագծի իրագործելը հաւարաւոր արգելքների կը հանդիպի և հաւարաւոր հարցեր կը բարձրացնի այս կամ այն միջոցի գործադրութեան մանրամասնների վերաբերութեամբ, որոնց լուծելը պահանջում է շատ ժամանակ, աշխատանք և գործերի դրութեան հետ ծանօթութիւն: Որպէս զի մտաւորապէս հասկանանք, թէ ինչպիսի դժուարութիւնների դէմ պէտք է մաքառեն թիւրք վերանորոգիչները, բաւական է յիշել շարիֆի նշանակութիւնը և սարսափելի արգելքները թէ նրան դատաստանական գործերի մէջ չը խառնելու և թէ նրա ոյժը պահպանելու դատաստանական վերանորոգութիւնների ժամանակ: Ինչպիսի միջոցներով ապահովել դատաստանական վճիռների իրագործումը վայրենի քիւրդերի վերաբերութեամբ, ինչպէս նրանց մոցնել նախագծի մէջ, կամ ինչպէս ստեղծել մի պետութեան մէջ վարչական և դատաստանական հիմնարկութիւններ, որոնք արմատականապէս տարբեր են միմեանցից, որոնց իրաւասութիւնը այս կամ այն ազգութեանը վերաբերէր, իսկ այդ ազգութիւնները բնակվում են միասին և ցրված ահագին տարածութեան վրա և անմատչելի տեղերում: Միմիայն մեծ համբերութեամբ և պահանջների խիստ չափաւորութեամբ կարելի է ամենահամեստ բաղդաւոր հետեւանքներ ստանալ քաղաքական այժմեան արշաւանքից, այն էլ եթէ թիւրքաց կառավարութիւնը ճշմարիտ աջակցի մեծ պետութիւնների ջանքերին: Թիւրքահայաստանի հայերի գրութիւնը բարեօքելու համար:

„ПОРЯДОКЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

„ПОРЯДОКЪ“ լրագրի մէջ տպված է հետեւեալ թղթակցութիւնը Բերլինից: Գեռ և ամենքին հետաքրքրում է այն հարցը, թէ արդեօք Գամբետտա գնացել է Վարցին, թէ ոչ: Հասարակութիւնը այդ հարցով չափազանց զբաււած է, թէպէտ լրագիրները մի քանի պատճառներից դուրս աշխատում են, եթէ ոչ լուութեամբ անցնել այդ անցքը, որովհետեւ այդ անկարելի է հասարակութեան հետաքրքրութեան պատճառով, գտնեա այդ այցելութեանը առանձին նշանակութիւն չը տալ: Որ այդ անտարբերութիւնը առերեւ է և պահպանվում է զանազան նպատակների համար, կարելի է ապացուցանել նրանով, որ մասնաւոր պաշտօնական քննութիւն սկսեց, որպէս զի իմանայ, թէ երեւելի ծանապարհորդը որտեղից է անցել, ինչ տեղ է կանգնել, որքան ժամանակ է մնացել և այլն: Զանազան լրագիրների թղթակցները այցելեցին իրկաթուղիների բոլոր կայարանները, բոլոր հիւրանոցները, ամեն տեղ տեղեկութիւններ հաւաքեցին և այժմ մանրամասնօրէն նկարագրում են պ. Մասսօրի avocat (կեղծ անուն, որով իբր թէ Գամբետտա գնացել է Գերմանիա) ծանապարհորդութիւնը: Յայտնված է, որ Գամբետտա եղել է Համբուրգի մէջ և եղել է Hôtel S.-Petersbourg հիւրանոցի մէջ: Այնտեղից ուղևորվել է Լիւբեկ, այսինքն Վարցինի ուղևորութեամբ, վերցնելով տոմսակ մինչև Սլաւա կայարանը, որտեղ և հարկաւոր է կանգնել, եթէ կամենում էք այցելել Վարցին: Այստեղից Գամբետտա երեք օրով անհետանում է: Այնուհետև Գամբետտա յայտնվում է Կանցիգի մէջ Hôtel du Nord հիւրանոցում: Երեք օրից յետոյ Գամբետտային տեսնում են Գրեգորնում Hôtel de Russie հիւրանոցում, ուր նա հասել էր Ելբուհենից: Գրեգորնից պ. Մասսօրի ուղևորվել է Ֆրանկֆուրտ, ուր նա իջել է Hôtel de Russie հիւրանոցում: Ահա թէ ինչ են իմացել լրագրական քննիչները: Լրագրական քննութեան այս հետեւանքները աւելի էլ հաստատեցին ընդհանուր համոզմունքը, որ ճշմարիտ կայացել է „Եւրոպայի ամենաերեւելի մարդկանց“ տեսութիւնը: Ախտապաշտական լրագիրները լուում են, ոչ հաստատելով և ոչ հերքելով այդ փաստը, իսկ այդ լուութիւնը հասարակութիւնը ընդունում է իբրեւ համաձայնութեան նշան:

Այժմ տեսնենք, թէ լրագիրները ի՞նչի համար են հարեանցի կերպով խօսում այն հարցի մասին, որ ընդհանուրի հետաքրքրութեան առարկայ է: Պահպանողական լրագիրները ուրախ կը լինէին գովել „Գերմանիայի համար այդ փառաւոր անցքը, երեւելի կանցիլերի այդ նոր փայլուն աշուղութիւնը“ և այլն, բայց նրանք չեն կարող այդ անել, որովհետեւ պաշտօնական լրագիրները լուում են: Մինչև վերջները նշան չը տան, պահպանողականները չեն կարող խօսել: Յանկարծ „երեւելի կանցիլեր“ կը ցանկանայ պաշտօնապէս ոչինչ չստել տեսութեան մասին: Այդպիսով կարելի է յիմարացած մնալ: Եւ ահա պահպանողականները, „Post“ լրագրի օրինակին հետեւելով, բաւականանում են նկատողութիւններով Գամբետտայի անձնական արժանաւորութիւնների մասին: Իսկ ազատամիտ լրագիրները... տարաբաղադար նրանց սիրտը ծագում է: Իբրեւ ազգասէր-գերմանացիք, որոնք կայսերական գաղափարի երկրպա-

գոնեն, են, նրանք շատ ուրախ են, իսկ իբրեւ ընդգիմադրականներ, նրանք յուսահատված են:

Թող տուէք մի փոքր պատմութիւն անել, որ աւելի լաւ կը պարզի գործը, քան թէ ամենամանրամասն մեկնութիւններ: Երէկ փողոցում պատահում եմ առաջադիմական զխաւոր լրագիրներից մէկի խմբագրին, որի հետ ես ծանօթ եմ և որ սարսափելի ազգասէր է: Նա գնում է տխուր, գլուխը կախ դրած:— „Շատ լաւ թղթակց ունէք, նկատում եմ ես, իսկոյն նրան կարելի է դատաստանական քննիչ դարձնել“:— „Այո, ծարպիկ որսորդական շուն էս“:— „Բայց դուք նրան վատ շնորհակալութիւն էք յայտնում: Նա հրաշքներ է գործում, իսկ դուք նրա տեղեկութիւնների մասին հաւանցի նկատողութիւն էք անում, մինչև անգամ չէք յայտնում ձեր սեփական կարծիքը“: արդեօք Գամբետտա այցելեց Բիսմարկին թէ ոչ“:— „Արժեւ այցելել է, մինչև անգամ հաստատ կարելի է ասել, որ այցելել է: Եւ այս խօսքերը նա այնքան տխուր արտասանեց, կարծես մի ցաւալի անցք էր պատմում:— „Եւն է պատահել ձեզ, հարցնում եմ ես, կարծես մահուան պատժի լինէք դատապարտված, այնպէս էք խօսում:— „Բայց մի՞թէ դուք չէք հասկանում, թէ ինչպիսի փառք է Բիսմարկի համար, եթէ ճշմարիտ Գամբետտա նրան այցելել է: Դա այն է, ինչին նա այսքան տարի ձգտում էր և որ Գերմանիան չափազանց ցանկանում է: Դա խաղաղութեան գրաւական է, մի ապացոյց, որ Ֆրանսիան իւրաքանչիւր քայլափոխում է ինչպիսի գերմանական շահերին:— „Շատ լաւ հասկանում եմ և հէնց այդ պատճառով ինձ զարմացնում է ձեր տխրութիւնը: Դուք իբրեւ ազգասէր պէտք է ուրախութեանից թռչկոտէիք“:— „Այո, իսկապէս ես ուրախ եմ, շատ ուրախ եմ, միայն թէ ի՞նչի այդ անցքը այժմ պատահեցաւ և ոչ թէ մի ամսից յետոյ:— „Այժմ ես լաւ չեմ հասկանում, մեկնեցէ՛ք ձեր խօսքերը“:— „Եթէ կը յայտնվի, որ Գամբետտա ճշմարիտ այցելել է Բիսմարկին, այն ժամանակ վերջինի ազգեցութիւնը աւելի էլ կը մեծանայ և մեք ամենափառ ընտրութիւններ կունենանք: Խաղաղութեան գրաւականը, որ ստացված է միայն Բիսմարկի ջանքերով հազարաւոր խոստումներից մեծ ազգեցութիւն կունենայ: Ամենքը խաղաղութիւն են ցանկանում և ամենքը կը հասկանան, որ նա այժմ ապահոված է իսկոյն կը սկսեն գործերի ծախսերը պակասեցնելու, խօսել զինաթափութեան մասին և ամենքը կը սկսեն երկրպագութիւն տալ Բիսմարկին“:

Եւ ճշմարիտ ընտրութիւնները մօտենում են և Գամբետտայի այցելութիւնը կարող է մեծ ազգեցութիւն ունենալ նրանց վրա: Գուցէ հէնց այդ պատճառով պաշտօնական շրջանները լուում են, չեն հերքում տարածված լուերը, որպէս զի նրանց ամենքը կարողանան յօգուտ Բիսմարկի մեկնել: Իսկ ազատամիտները այս անգամ էլ չը կարողացան զսպել իրանց ազգային կասկածաւորութիւնը: „Nat. Zeit.“ լրագիրը թուելով այն հիւրանոցների անունները, ուր իջեանել է Գամբետտա, նկատում է. „Ֆրանսիայի ապագայ միւնիստրը կարծես առանձին հակում ունի դէպի ուսական անուններ: Բայց այդտեղ զարմանալի ոչինչ չը կայ: Եթէ այդպիսի դատարկ դէպքերից յետոյ եզրակացութիւններ անենք, այն ժամանակ Ֆրանսիական առաջին միւնիստրի սէրը դէպի ուսականները աւելի բնա-

կան է, քան թէ նրա այցելութիւնը Բիսմարկին: Ի հարկէ այդ այցելութիւնը, եթէ նա ճշմարիտ կայացել է, գեռ ևս խաղաղութեան այնպիսի նշանաւոր գրաւական չէ, ինչպէս մտածում է գերմանական ժողովուրդը:

Վերջապէս աւելորդ չեմ համարում տեղեկութիւն տալ ձեզ այն ազգեցութեան մասին, որ գործեցին տարածված լուերը ուսաց կառավարութեան դիտաւորութեան վերաբերութեամբ Օստգէյի նահանգների մէջ զեմստօններ մոցնելու համար: Թէ պահպանողականները և թէ ազատամիտները միատեսակ հաւատացին, որ այդ լուերը անհիմն չեն, բայց այդ երկու բանակներն էլ գործին զանազան տեսակ վերաբերվեցան: Պահպանողականները հանդիստ են և ժողովուրդ են, իսկ ազատամիտները ընդհակառակը վախենում են և զայրանում: Նրանց կարծիքով, Օստգէյի նահանգների մէջ զեմստօններ մոցնելով, ձեռնամուխ են լինում գերմանացիների իրաւունքներին և պնդում են, որ նրանց ցեղակիցները այդ նահանգների մէջ հաստատամտութեամբ և աներկիւղ ընդունեն այդ փոփոխիչը: Մասամբ խոստովանելով, որ Օստգէյի բարօնները շատ անգամ դէպի չարն են գործ գրել իրանց իշխանութիւնը, ազատամիտները պնդում են, որ իշխանութիւնը այնու ամենայնիւ նրանց անվիճելի իրաւունքն է և որ դատարարների ներկայացուցիչները զեմստօնների մէջ կը թուլացնեն ազնուականութեան, այսինքն գերմանական տարրի առաւելութիւնները: Այդպէս են դատում ազատամիտները, մինչդեռ նրանց քաղաքական հակառակորդները, պահպանողականները, ինչպէս վերեւը նկատեցի, ուշադրութիւն չեն դարձնում այդ լուերի վրա: Նրանք չեն հաւատում, որ այդ գործը կատարվի: Գիտաւորութիւն կայ, ճշմարիտ է, ասում են նրանք, բայց դիտաւորութեան իրագործելը գեռ հեռու է, իսկ եթէ մի բան կը հիմնվի, որ զեմստօնի անուն կը կրէ, այնու ամենայնիւ նա այնպիսի ձեւ կունենայ, որից գերմանական շահերը չեն կարող փնտրվել“:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

— Գերմանական լրագիրները հաղորդում են, որ այս օրերս վախճանվեցաւ երեւելի գերմանացի իրաւաբան, Հայդելբերգի պրօֆէսոր Բլունտլի: Նա շվեյցարացի էր, բայց Գերմանիայում պրօֆէսորութիւն էր անում: Յիւրիսի կանտօնի սահմանադրութիւնը իր գլուխութեամբ ղլխաւորապէս հանգուցեալին է պարտական: Բլունտլի յայտնի է ղլխաւորապէս իր երեւելի աշխատանքներով միջազգային իրաւունքի վրա:

— Լրագիրները հաղորդում են որ Սպանիա և իտալիա հրաժարվեցան կապել Ռուսաստանի հետ քաղաքական յանցաւորները յանձնելու պայմանագիրը, այն ձեւով, որ մշակել է այդ պայմանագիրը ուսաց ղլխաւորապէս:

— Գերմանիայի մէջ ընտրութիւնների առթիւ եղած յայտնութիւններից ուշադրութեան արժանի են կաթօլիկ-բաւարական կուսակցութեան ազգաբարձրութիւնը և սօցիալ-դեմոկրատ Լիբկնիխտի արտասանած ճառը Մայնցի մէջ: Այդ ճառով նա խոստովանեց քննադատում էր իշխան Բիսմարկի անտեսական դիտաւորութիւնները: Բաւարական ազգաբարձրութիւնը պաշտպանում է Բաւարիայի անկախութիւնը թագաւորող տան իշխանութեան տակ: Ազգաբարձրութիւնը պահանջում է սօցիալիստների դէմ հրատարակված օրէնքների ոչնչացնելը, պատերազմական բիւզոնտի փոքրացնելը և բանւորների ընկերութիւնների հիմնելը:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄԵՐՈՒՆԻ